

Grophärd och kokgrop i Jäder

L1985:8936, L1984:1874, L1984:2643, L1985:8149, L1982:4842,
L1985:8928, L1985:8929, L1985:8366, L2020:7957, L2020:7958
Stora Malmö 6:2, Axby 3:3, Axby 3:4,
Jäders-Sundby 3:5, Mora 3:23, Vävle 2:12
Jäder, Eskilstuna
Södermanland
Erica Strengbom

ARKEOLOGGRUPPEN I ÖREBRO AB

Radiatorvägen 11, 702 27 Örebro

Telefon 019-609 04 10

www.arkeologgruppen.se

arkeologgruppen@arkeologgruppen.se

*Översiktskarta över Södermanlands län med området för
schaktningsövervakningarna markerad i rött.*

© 2020 Arkeologgruppen AB
Arkeologgruppen rapport 2020:58

Författare	Erica Strengbom
Kvalitetsgranskning	Nina Balknäs
Grafisk form	Nina Balknäs
Omslagsfoto	Hög L1985:8149 sedd från norr.
Foto	Arkeologgruppen AB om inte annat anges i figurtexten.

Kartor ur allmänt kartmaterial, © Lantmäteriet Dnr R50223371_200001

ARKEOLOGGRUPPEN AB, RAPPORT 2020:58

ARKEOLOGISK UNDERSÖKNING
I FORM AV SCHAKTNINGSÖVERVAKNING

Grophärd och kokgrop i Jäder

L1985:8936, L1984:1874, L1984:2643, L1985:8149,
L1982:4842, L1985:8928, L1985:8929, L1985:8366,
L2020:7957, L2020:7958

Stora Malmö 6:2, Axby 3;3, Axby 3;4,
Jäders-Sundby 3:5, Mora 3:23, Vävle 2:12
Jäder, Eskilstuna
Södermanland

Erica Strengbom

Lst dnr 431-3454-2017

Tekniska och administrativa uppgifter

Län	Södermanland
Kommun	Eskilstuna
Landskap	Södermanland
Socken	Jäder
Fastigheter	St Malmö 6:2, Axby 3:3, Axby 3:4, Jäders-Sundby 3:5, Mora 3:23, Vävle 2:12

Fornlämningsnummer	L1985:8936, L1984:1874, L1984:2643, L1985:8149, L1982:4842, L1985:8928, L1985:8929, L1985:8366, L2020:7957, L2020:7958
---------------------------	---

Lämningstyp	Gravar, gravfält, hög, hård
Datering	Äldre järnålder – historisk tid

Typ av undersökning	Schaktningsövervakning och antikvarisk kontroll
Länsstyrelsens beslutsdatum	2019-06-17, 2020-01-09
Länsstyrelsens diarienummer	431-3454-2017
Uppdragsnummer i Fornreg	202001212
Arkeologgruppens projektnummer	P2019041, P202002

Projektledare	Erica Strengbom
Fältpersonal	Erica Strengbom

Undersökningstid	2020-01-27 till 2020-05-06
Undersökt yta	353 löpmeter, 143 kvadratmeter
Inmätningsteknik	Handhållen GPS
Koordinatsystem	SWEREF 99 TM
Höjdsystem	RH 2000

Arkiv

Arkivmaterial förvaras tillsvidare hos Arkeologgruppen AB.

Digitalt arkiv

Digitala data förvaras tillsvidare hos Arkeologgruppen AB.

Fynd

Inga fynd tillvaratogs.

Innehållsförteckning

Sammanfattning	5
Inledning	5
Bakgrund och kulturmiljö	5
Syfte och målgrupper	11
Metod och genomförande	11
Resultat	12
Delområde 1	12
Delområde 2	12
Delområde 3	16
Delområde 4	18
Delområde 5	20
Tolkning	22
Utvärdering av resultaten i förhållande till undersökningsplanen	22
Referenser	23
Bilagor	24
<i>Bilaga 1. Schakttabell</i>	<i>24</i>
<i>Bilaga 2. Anläggningstabell</i>	<i>25</i>
<i>Bilaga 3. Vedartsanalys</i>	<i>26</i>
<i>Bilaga 4. ¹⁴C-analys</i>	<i>27</i>

Figur 1. Karta över Jäder med platsen för undersökningen markerad med svart.
Skala 1:250 000.

Sammanfattning

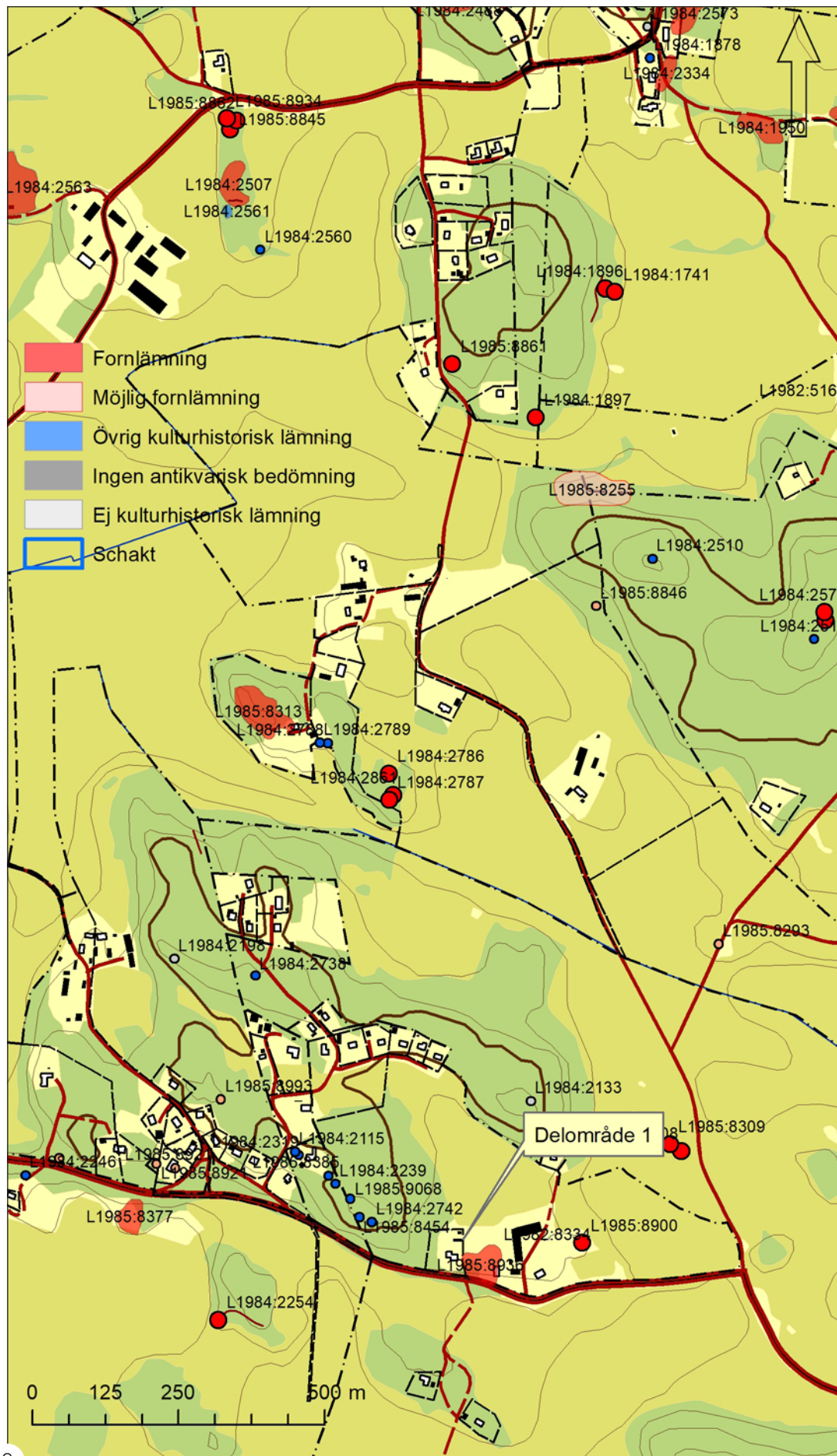
Arbetet skedde i samband med att Eltel Networks grävde ner fiberkablar inom och intill fem fornlämningsområden i Jäders socken, Eskilstuna. Sammanlagt övervakades fem delområden och tre skarvgropar. Undersökningsområdena berörde gravfält, ensamliggande högar och stensättningar samt bytomter. Vid schaktningsövervakningen framkom en kokgrop och en grophärd inom delområde 2.

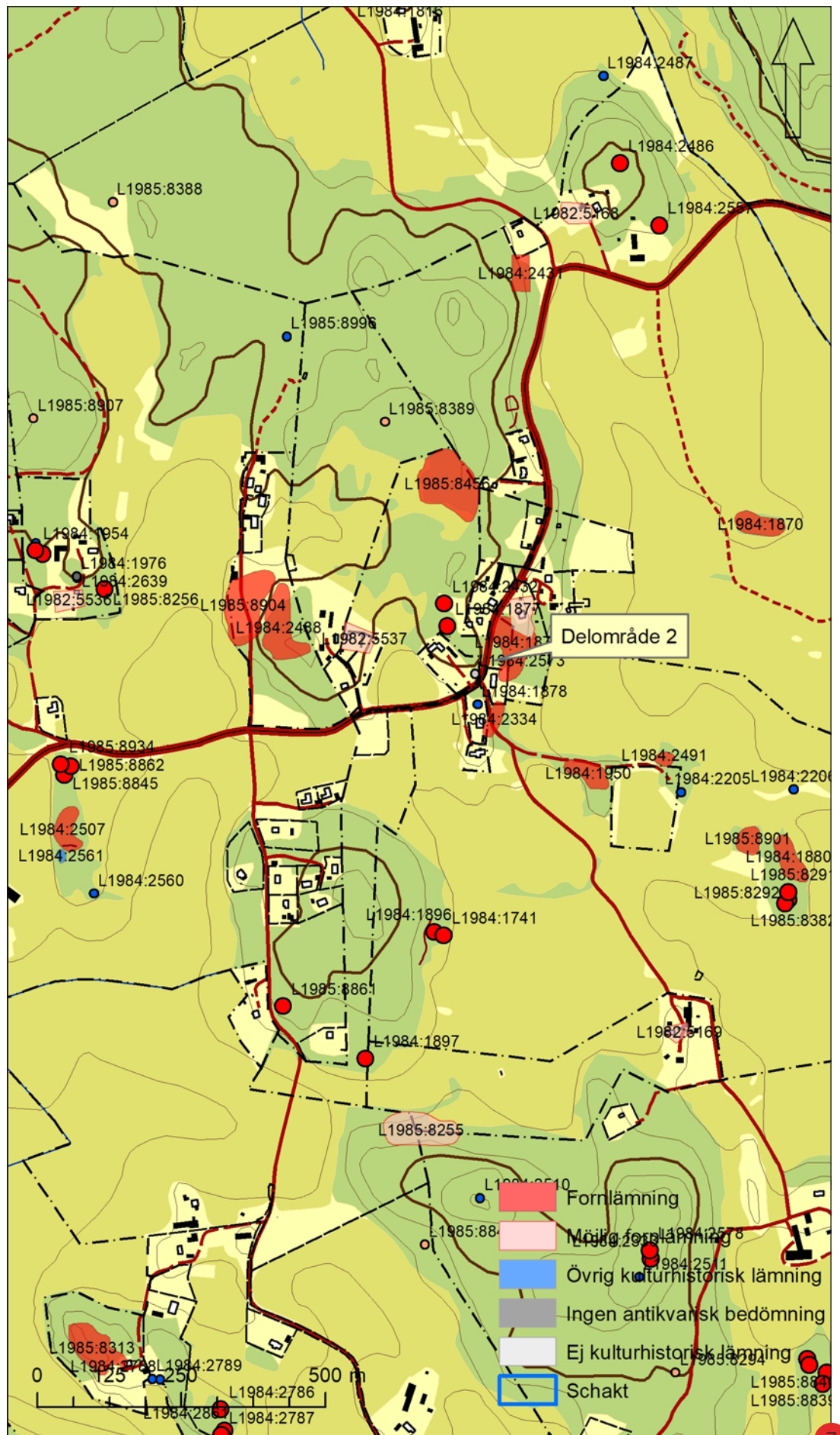
Inledning

Arbetet som utfördes som en schaktningsövervakning innefattade två arkeologiska undersökningar enligt Länsstyrelsens beslut (dnr 431-4354-2017) som berörde sammanlagt åtta fornlämningsområden: L1984:2576, L1984:2718 och L1985:8936 där arkeologisk insats i form av arkeologisk kontroll och schaktningsövervakning skulle genomföras (beslutsdatum 2019-06-17) och L1984:1874, L1985:2643, L1985:8149, L1985:8928–8929, L1985:8366 där schaktningsövervakning skulle genomföras (beslutsdag 2020-01-09), båda i Jäders socken, Eskilstuna. Under arbetets gång uppdagades att områdena för arkeologisk kontroll och schaktningsövervakning hade förändrats och kom att innefatta sammanlagt fem fornlämningsområden: L1985:8936, L1984:1874, L1984:2643, L1985:8149, L1985:8928, L1985:8929, L1985:8366. Undersökningen genomfördes av Arkeologgruppen AB under perioden januari – maj 2020 och uppdragsgivare var Eltel Networks på uppdrag av IP-Only Networks AB.

Bakgrund och kulturmiljö

Jäders socken ligger nordöst om Eskilstuna och söder om Mälaren. Socken är en odlingsbygd med skog i norr. Centralt i socknen ligger Kafjädern, en fornlämningsdel av Östersjön och senare Mälaren. Under sten-, brons- och äldre järnålder låg större delen av socknen under vatten. Ännu under vikingatid var Jäder ett skärgårdslandskap med en större sammanhängande ö och omkringliggande småöar. Så sent som vid 1800-talets mitt fanns sjön Kafjädern kvar som en rest av Mälaren. Kafjädern har i omgångar utdikats och idag är området en jordbrukslandskap (Damell & Ericsson 1999:91, 123). Namnet Jäder kommer från kyrkbyn. Iädhur, 'kant, rand' syftar på en långsträckt höjd vid kyrkan, alternativt placeringen vid kanten av Mälaren (Svenskt ortnamnslexikon 2003). Området inventerades år 1957 och revideringsinventerades år 1986. I utredningsområdets närområde finns rikligt med fornlämningar såsom gravar, gravfält, fornborgar, fyndplatser och by-/gårdstomter.

Figur 3. Fornlämningsmiljö kring delområde 2. Skala 1:10 000.

Undersökningsområdena består av gravfält, två högar, stensättningar och by-/gårdstomter. Vid Stora Malmö eller Malminge och delområde 1 ligger gravfältet L1985:8936 som består ett tjugotal gravar. Gravfältet är skadat; flera större högar är helt borttagna och ett stort antal av kvarvarande gravar är skadade.

På gården finns också fyndplatsen för ett gravklot (L1985:8900). Vid en schaktningsövervakning år 2017 strax intill fyndplatsen påträffades boplatslämningar i form av hårdbottnar och stolphål. En hård har ^{14}C -daterats till folkvandringstid (Strengbom 2017).

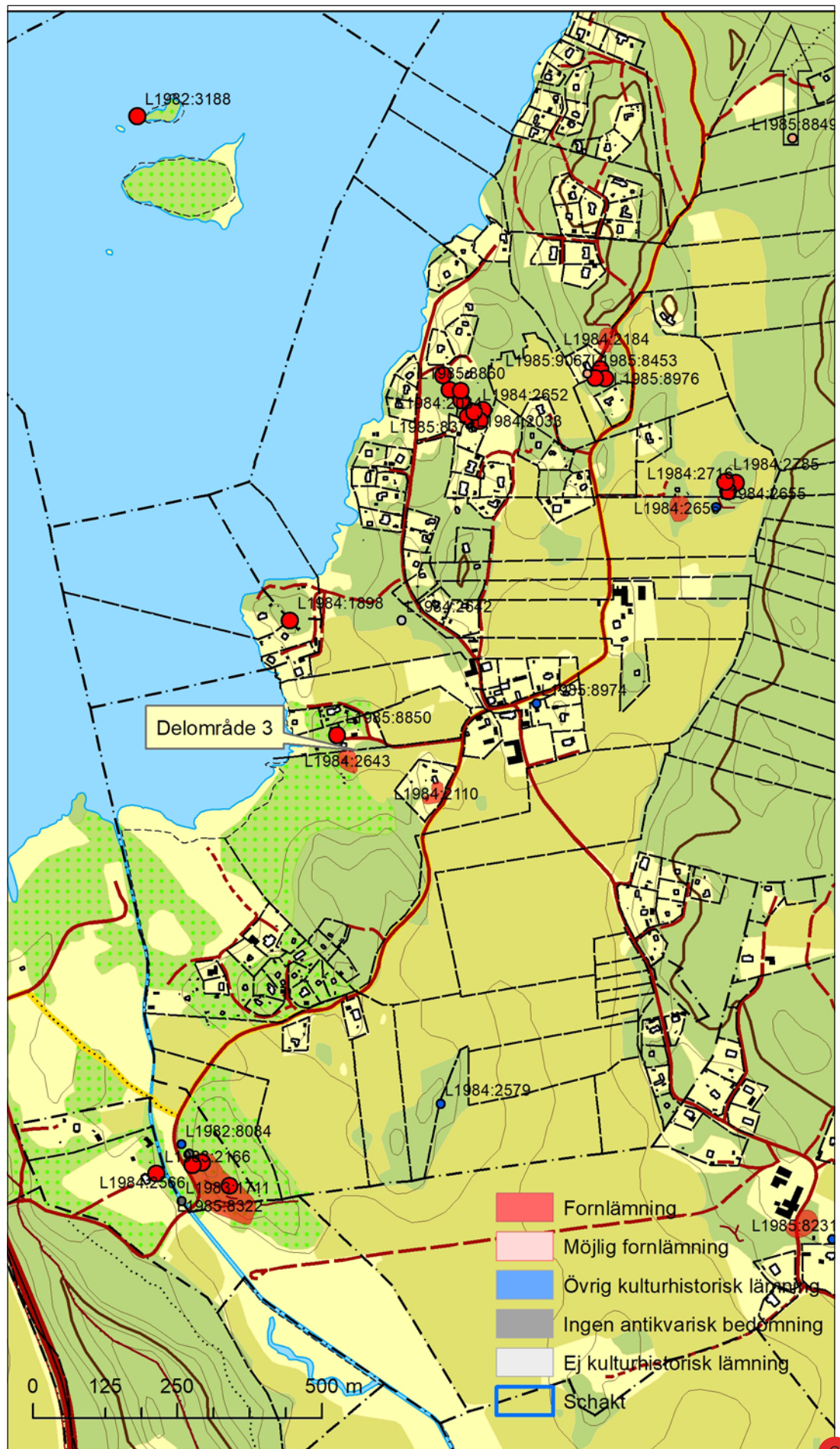
Vid Hyvena/Axby och delområde 2 finns gravfältet L1984:1874. Gravfältet beskrivs i Kulturmiljöregistret (KMR) som bestående av cirka 50 fornlämningar. De utgörs av runda stensättningar, 4–8 meter i diameter. Genom gravfältet leder en väg, delvis något hålvägsliknande. Vägen förefaller inte ha skadat några anläggningar, varför den kan samtida med gravfältet. Hyvena är även registrerad som en by-/gårdstomt (L1982:5187) med äldsta belägg "in Hiuinum" från år 1348.

I Mora och delområde 3 finns gravfältet L1984:2643 som även det är skadat och består idag av nio fornlämningar som utgörs av runda stensättningar, 3–7 meter i diameter.

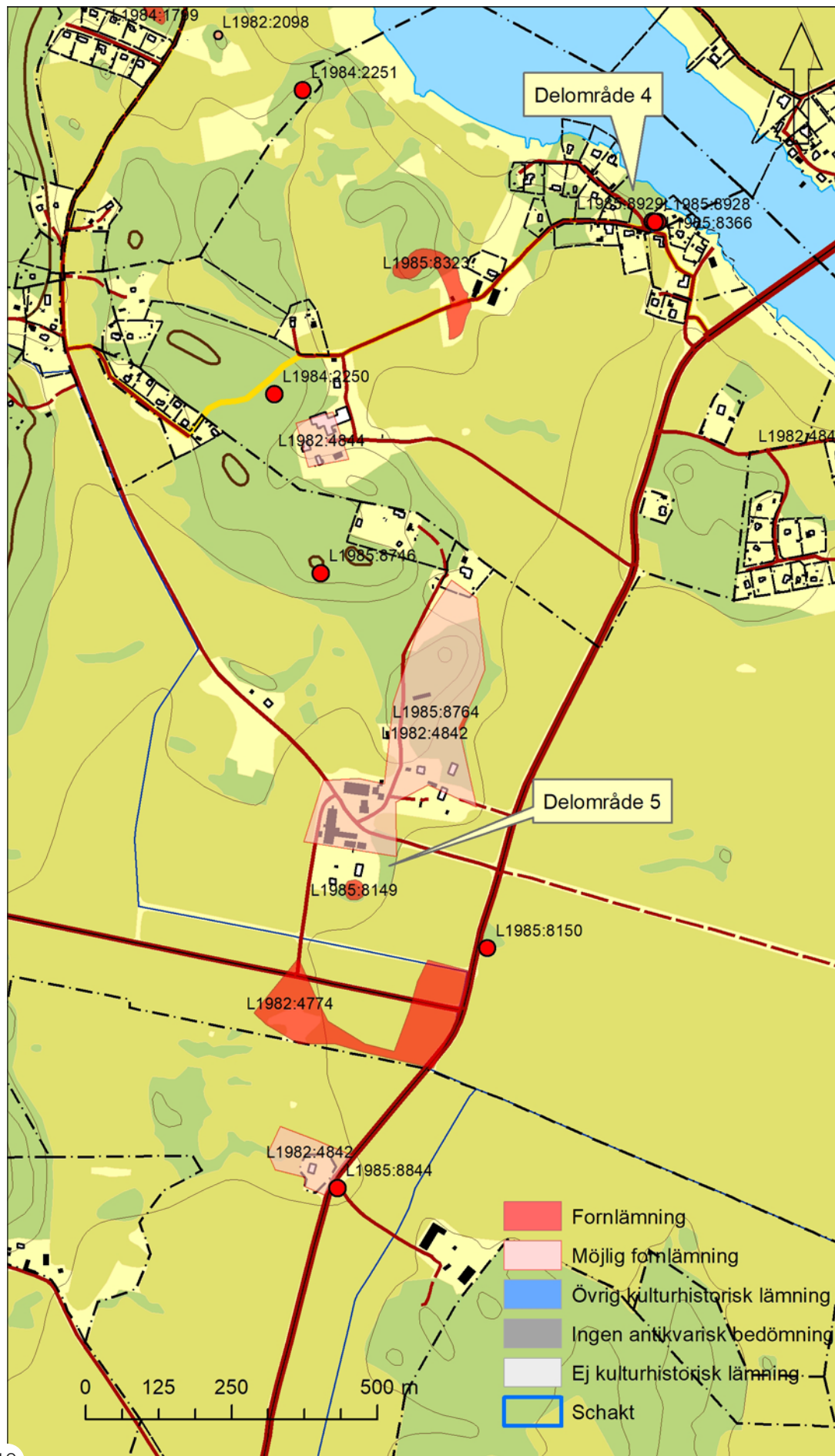
Flertalet stensättningar är skadade av tomtarbeten. Fyra eller fem stensättningar som ligger i gräsmatta är avplanade och lätt gropiga. En av dem, i gravfältets södra ände, har stenskotts i nederkanten. En stensättning har gjorts om till blomsterrabatt. I dess mitt finns en liten källare. Anläggningen är delvis stenlagd. I myllan, som är mörkfärgad, förekommer brända ben och kol. En stensättning är beväxt och dold av en buske, varför den är svår att avgränsa. Inom gravfältet finns en sommarstuga, som möjligen döljer ytterligare en stensättning.

Figur 4. Stensättning med blomrabatt och källare. Sett från sydöst.

Figur 5. Fornlämningsmiljö kring delområde 3. Skala 1:10 000.

Figur 6. Fornlämningsmiljö kring delområde 4 och 5. Skala 1:10 000.

I Björsund och delområde 4 finns två stensättningar (L1985:8366 och L1985:8929) och en hög (L1985:8928) registrerade. De beskrivs som skadade av byggnader och att det löper gångstigar genom en av stensättningarna. Vid tillfället för schaktningsövervakningen fanns inga spår av gravarna kvar. Ytan framför huset är helt plan och urschaktad.

Vävla är registrerad som en gårds-/bytomt (L1982:4842:1-2) med äldsta skriftliga belägg "Vighlohhum" från år 1348. På en karta från år 1695 bestod byn av hela åtta gårdar varav den södra delen idag ligger öde (L1982:4774). Centralt i byn längs den gamla landsvägen finns en hög(?) registrerad som (L1985:8149). Platsen är också är det ursprungliga läget för en runsten (L1985:8550). Runstenen är flyttad och står idag längre österut längs med landsvägen mot Strängnäs.

Syfte och målgrupper

Syftet med den arkeologiska undersökningen i form av arkeologisk kontroll var att undvika synliga fornlämningar och syftet med den arkeologiska undersökningen i form var att löpande undersöka och dokumentera de delar av fornlämningen som berörs samt att ta tillvara fynd.

Metod och genomförande

Den arkeologiska undersökningen utfördes som en schaktningsövervakning, vilket innebar att schaktningsarbetet övervakades i delsträckor där nya ledningsschakt togs upp i fornlämning eller fornlämningsområde. Schakten för fiberledningarna grävdes med ca 0,3 meters bredd och med ca 0,75 meters djup. Schaktningen utfördes med maskin.

Där anläggningar påträffades rensades de fram och bedömdes till karaktär och avgränsades varpå de mättes in, fotograferades i plan, undersöktes och beskrevs i text. Mätning skedde med handhållen GPS i koordinatsystemet SWEREF 99TM. Mätdata överfördes och redigerades i ArcGIS 10.3.1.

De områden som övervakades redovisas i resultatdelen som delområde 1–5.

Resultat

Delområde 1

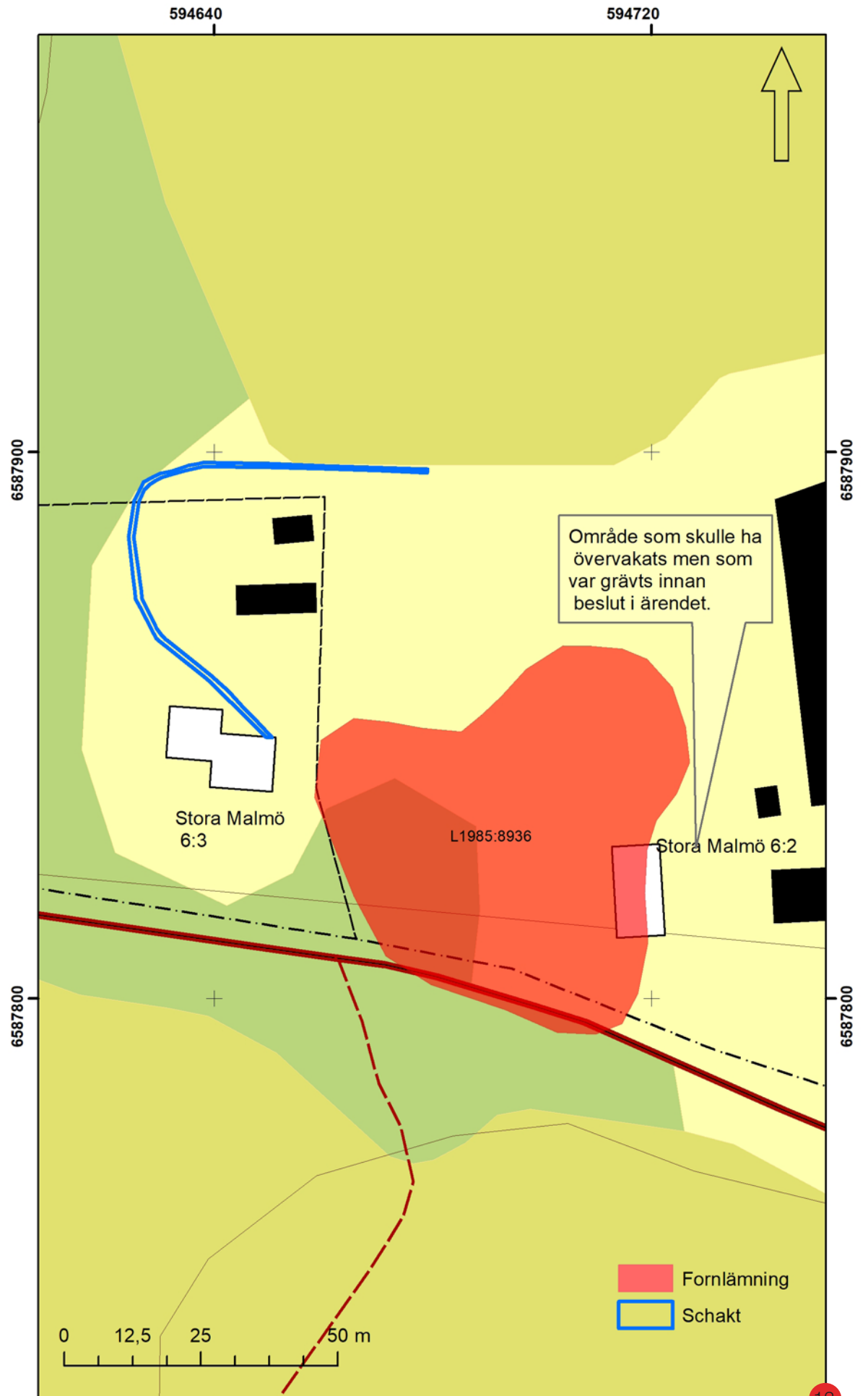
Enligt Länsstyrelsens beslut från 2019-06-17 skulle schaktning för fiberkabel till fastigheten Stora Malmö 6:2 övervakas då fastigheten ligger inom gravfältet L1985:8936. På plats uppdagades att fiberkabel redan var nedlagd till fastigheten och att schaktningen istället gällde granngården i väster Stora Malmö 6:3. Länsstyrelsen meddelades om detta. Vid Västergården Stora Malmö 6:3 övervakades en 70 meter lång sträcka som grävdes norr om tomten i åkermark för att sedan grävas genom fastighetens trädgård. Schaktet grävdes till en bredd av cirka 0,4 meter och ett djup av 0,75 meter i åkermark. I trädgården grävdes schaktet till ett djup av cirka 0,5 meter. Schaktet grävdes norr och väster om gravfältet L1985:8936. I åkermark bestod stratigrafin av ett 0,2–0,3 meter tjockt ploglager som låg under vegetationsskiktet. Undergrunden bestod av blågrå kompakt lera. I trädgården fanns under ett 0,2 meter tjockt lager av grässvål och matjord, gamla sopor i form av porslin, tegel, kapsyler och plåtburkar. I den södra delen av schaktet framkom ett äldre gårds-lager i form av grus på 0,2 meter. Undergrunden bestod av ljusbrun grusig silt. Inget av arkeologiskt intresse påträffades vid schaktningen (se figur 7).

Delområde 2

Schaktet grävdes inom fornlämningsområdet för gravfältet L1984:1874. Här övervakades en cirka 120 meter lång sträcka längs med vägen som löper väster om gravfältet. Schaktet grävdes delvis i ett vägdike och delvis förbi ett område med storblockig morän. Schaktet grävdes 0,4 meter brett och till ett djup av 0,75 meter. Under ett 0,10–0,15 meter tjockt humuslager fann morängrus som bitvis övergick till storblockig morän.

I schaktet påträffades en kokgrop (A1) längs med den östra schaktkanten. Schaktet vidgades kring gropan som grävdes ut i sin helhet. Gropan mätte 0,6 meter i diameter och hade en skålformad profil med ett djup av 0,2 meter. Gropan var fylld med mörkbrun sandig silt; mot botten fanns skörbränd sten. Sot förekom men inget kol. Den skörbrända stenen och förekomsten av sot indikerar att det rör sig om en kokgrop.

Cirka 30 meter längre norrut påträffades en grophärd (A2). Även denna anläggning låg i schaktets norra sida och schaktet utvidgades för att begränsa anläggningen. Härden, som mätte 1,2×0,9 meter, var skålformad i profil och hade ett djup av 0,10 meter. Grophärden var fylld med kol, sot och skörbränd sten. Ett kolprov samlades in från botten och kolet som var från ek (medelhög till hög egenålder) har ¹⁴C-daterats till romersk järnålder (Ua- 67029 1939±29 BP 2 kal sigma 3–27 e. Kr.) (se figur 9; bilaga 3, vedart och bilaga 4, ¹⁴C-analys).

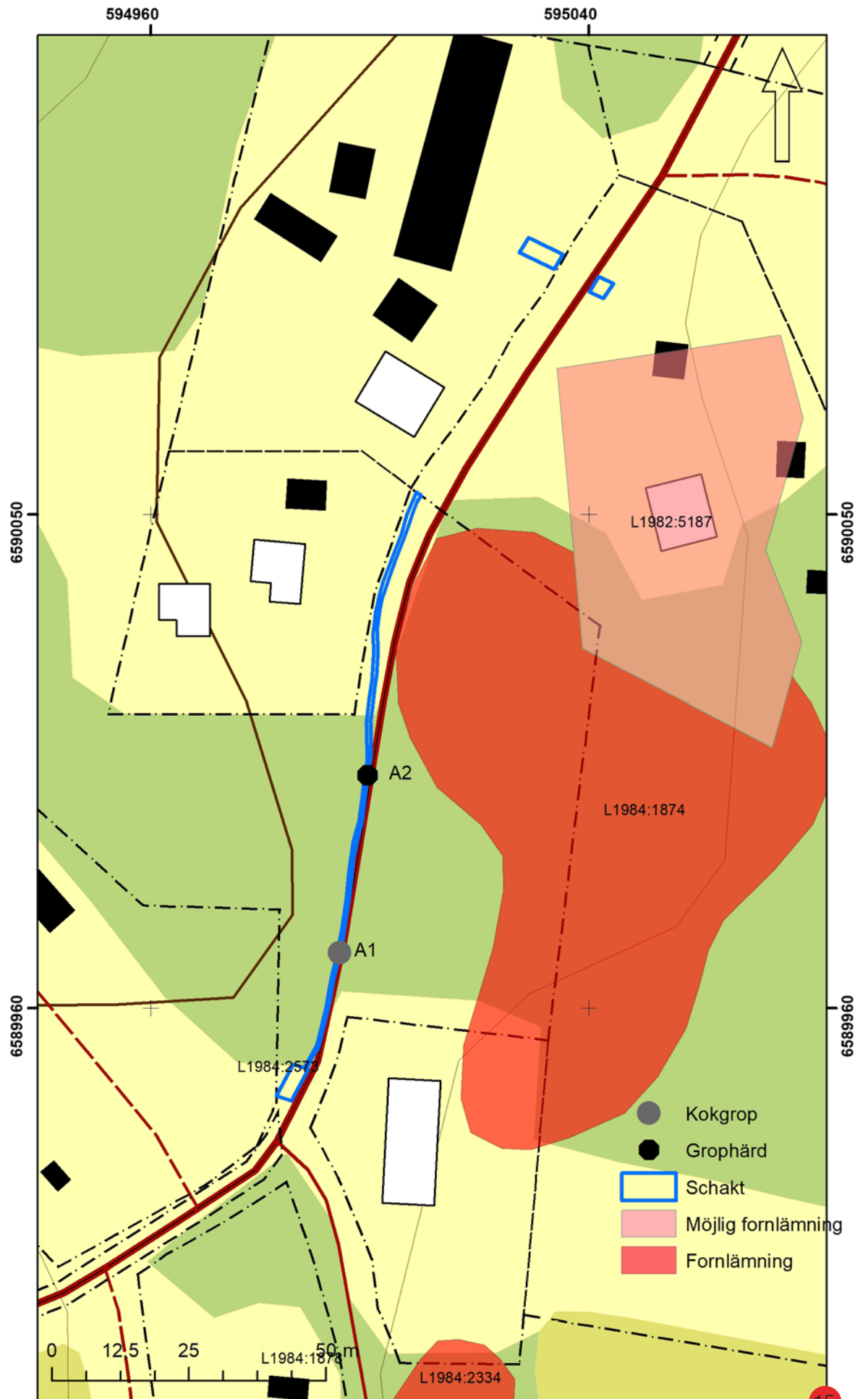

Figur 7. Schakt i delområde 1. Skala 1:1 000.

Vid ett senare tillfälle övervakades också tre skarvgropar för borrhning under vägen längs med ledningssträckan. Skarvgrop 2:1 grävdes söder om den tidigare övervakade sträckan. En 7×1,5 meter långt schakt grävdes till ett djup av 0,6 meter. Schaktet grävdes söder om en stenmur för att kunna borra kabeln under muren. Här var matjorden upp till 0,5 meter tjock och överlagrade ett 0,10 meter tjockt lager av plogjord. Mot botten av schaktet avtecknade sig en stendränning och botten av ett litet stolphål. Stolphålet mätte 0,25 meter i diameter och hade ett djup av 0,05 meter. Stolphålet var fyllt med ett material som liknade plogjorden. Undergrunden bestod av morängrus (se figur 9).

Figur 8. Schakt i delområde 2. Sett från söder.

Figur 9. Delområde 2. Skala 1:1 000.

På gårdsplanen till fastigheten Axby 3:3 grävdes ytterligare en skarvgrop 2:2 om 7×3 meter. Gropen grävdes till ett djup av cirka 1,5 meter. Under ett 0,4 meter tjockt matjordlager fanns utfyllnadsmassor som fyllde ut den naturliga slänten mot öster. Upp till 0,6 meter av påförda massor bestående av stora stenar, tegel och grus syntes i schaktkanten. Massorna fyllde upp och jämnade ut ladugårdsplanens naturliga östsluttning. Den sterila undergrunden sluttade mot öster och bestod av morängrus.

Skarvgrop 2:3 grävdes på motsatt sida av vägen. Här öppnades ett 3×1,5 meter stort schakt upp. Direkt under grästorven fanns ett 0,4 meter tjockt påfört lager av brun lerig silt. Lagret överlagrade samma utfyllnadsmassor som noterats väster om vägen. Sterilt morängrus låg på 0,7 meters djup (se figur 9).

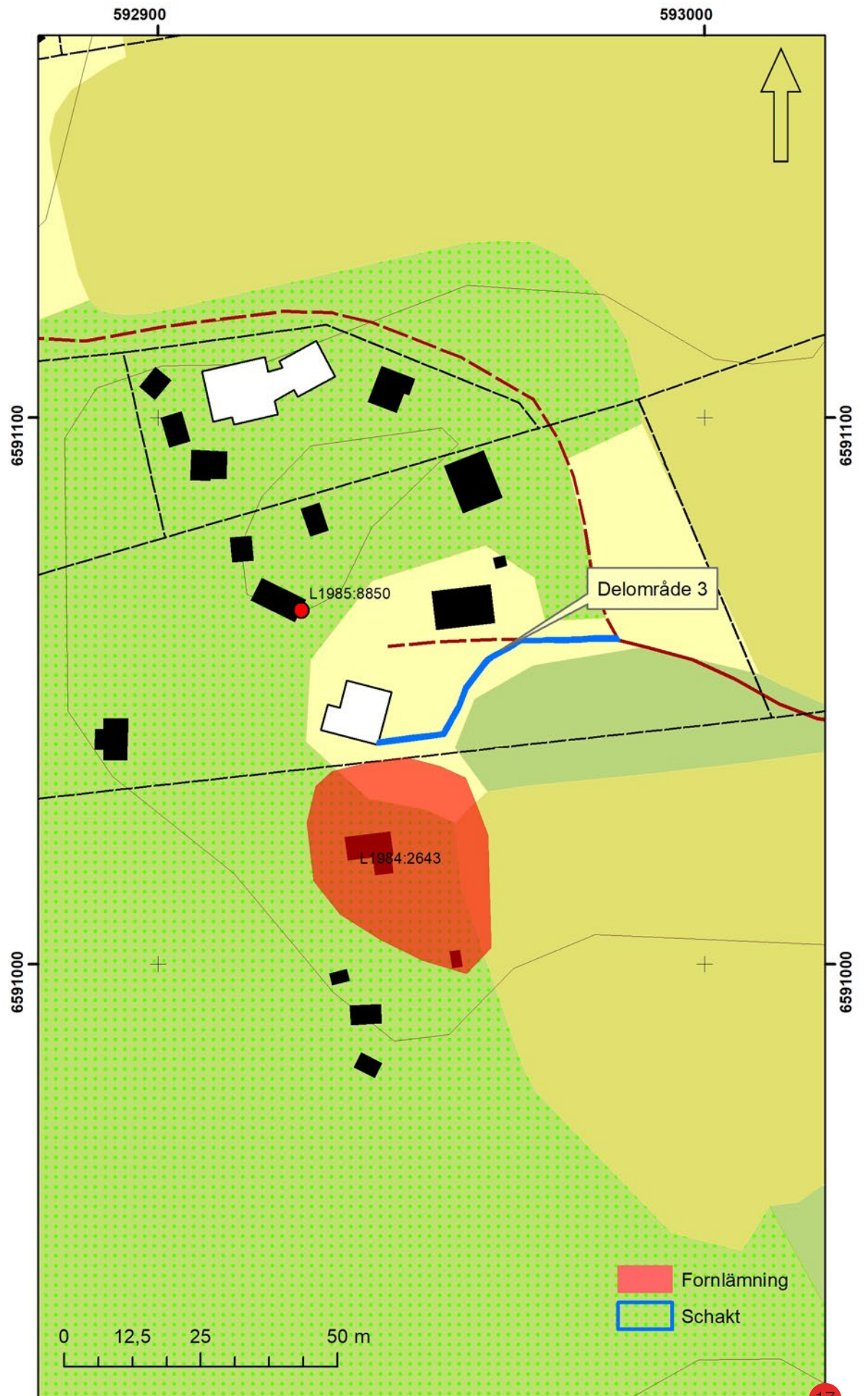
Delområde 3

Schaktet grävdes öster om gravfältet L1984:2643 och en cirka 50 meter lång sträcka övervakades. Schaktet grävdes från vägkanten i öster och genom trädgårdsmark för att ansluta till fastigheten Mora 1:34. Schaktet gräves med en bredd på 0,3 meter och till ett djup av cirka 0,5 meter. I vägkanten fanns under torven påfört väggrus och småsten som var cirka 0,15 meter tjockt. Mot botten fanns ett kolrikt grusigt lager med fynd av verkstadsmidda spikar och tegel. Där schaktet svängde av mot trädgården fanns en hel del sten längs kanten av en berghäll. Bland stenarna fanns flera huggna stenar, varav två stora avlånga kalkstenar. Båda långsidorna var dekorerade med huggna räfflor. Ytterligare två liknande huggna stenar hittades vid husets sydvästra hörn. Stenarna kan ha legat i trädgården som dekoration. Stenarnas ursprung är okänt med de kan komma från en äldre, mer välbeställd byggnad, möjligen en slottsbyggnad. Sundbyholms slott ligger bara ett stenkast bort rakt över Sundbyholmsviken.

I trädgårdsmark fanns under torv och matjord ett äldre odlingslager som var 0,15 meter tjockt, viket antyder att området varit uppodlad innan sommarstugan byggdes på 1930-talet. I övrigt fanns inget av arkeologiskt intresse (se figur 11).

Figur 10. De huggna stenarna påträffade i schaktet.

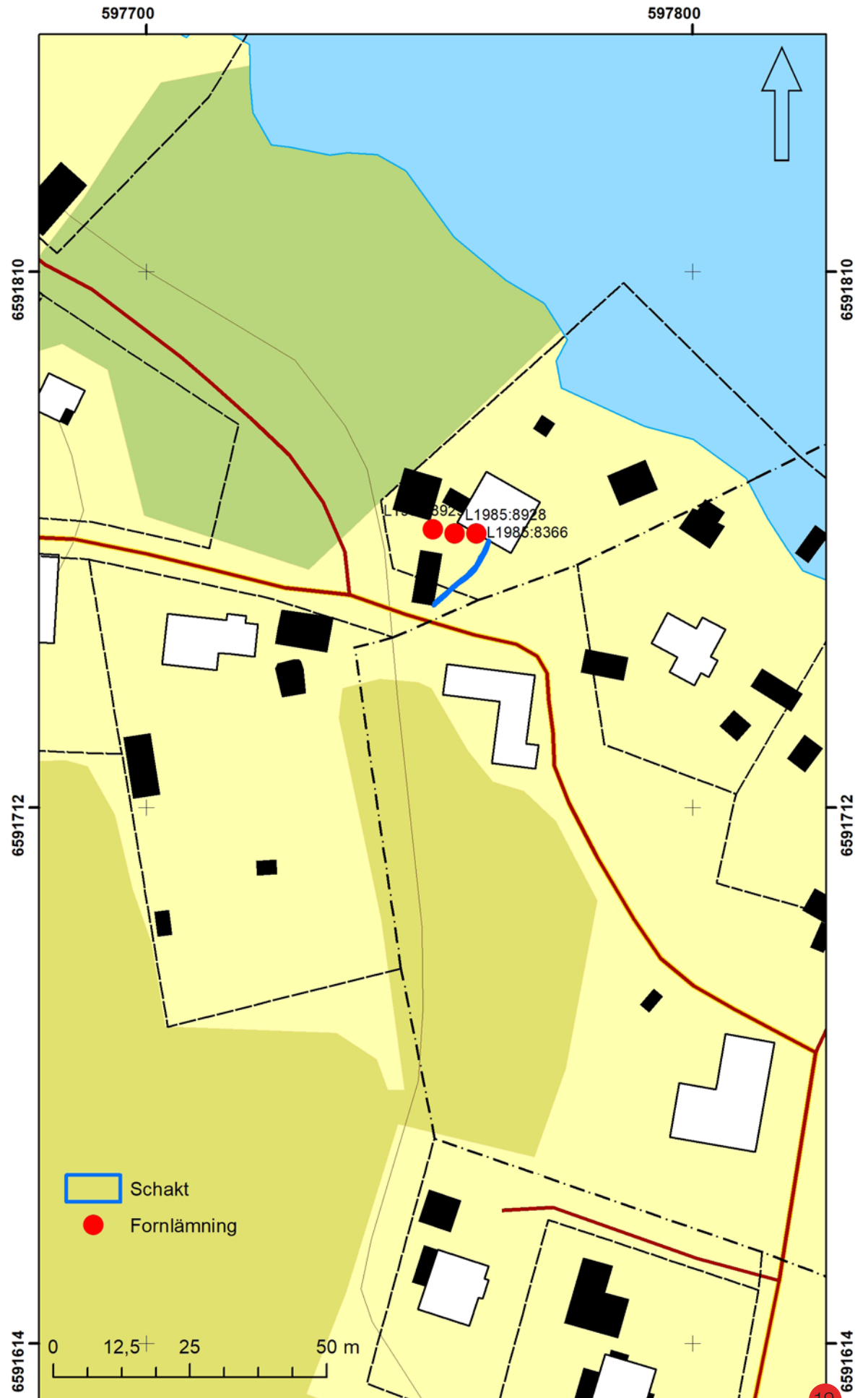
Figur 11. Plan över övervakade schaktet. Skala 1:1 000.

Delområde 4

Det övervakade schaktet grävdes i tomtmark inom fornlämningsområdet för de registrerade stensättningarna L1985:8928, L1985:8929 och högen L1985:8366. På plats kunde konstateras att inga spår av högen eller de två stensättningarna fanns i trädgården. Ytan var helt plan och består idag av gräsmatta. Lämningarna har troligen schaktats bort i samband med att huset renoverades och byggdes ut. Schaktet som övervakade grävdes från tomtens sydvästra hörn och norrut mot husets långsida. Schaktet var cirka 16 meter långt, 0,5 meter djupt och grävdes till en bredd av 0,3 meter. Matjord låg direkt på grusig morän. Inga spår av yttre eller inre gravkonstruktioner syntes var sig i schaktet eller ovan mark (se figur 13).

Figur 12. Platsen där de två stensättningarna och högen funnits. Idag syns inga spår ovan mark av lämningarna. Sett från sydöst.

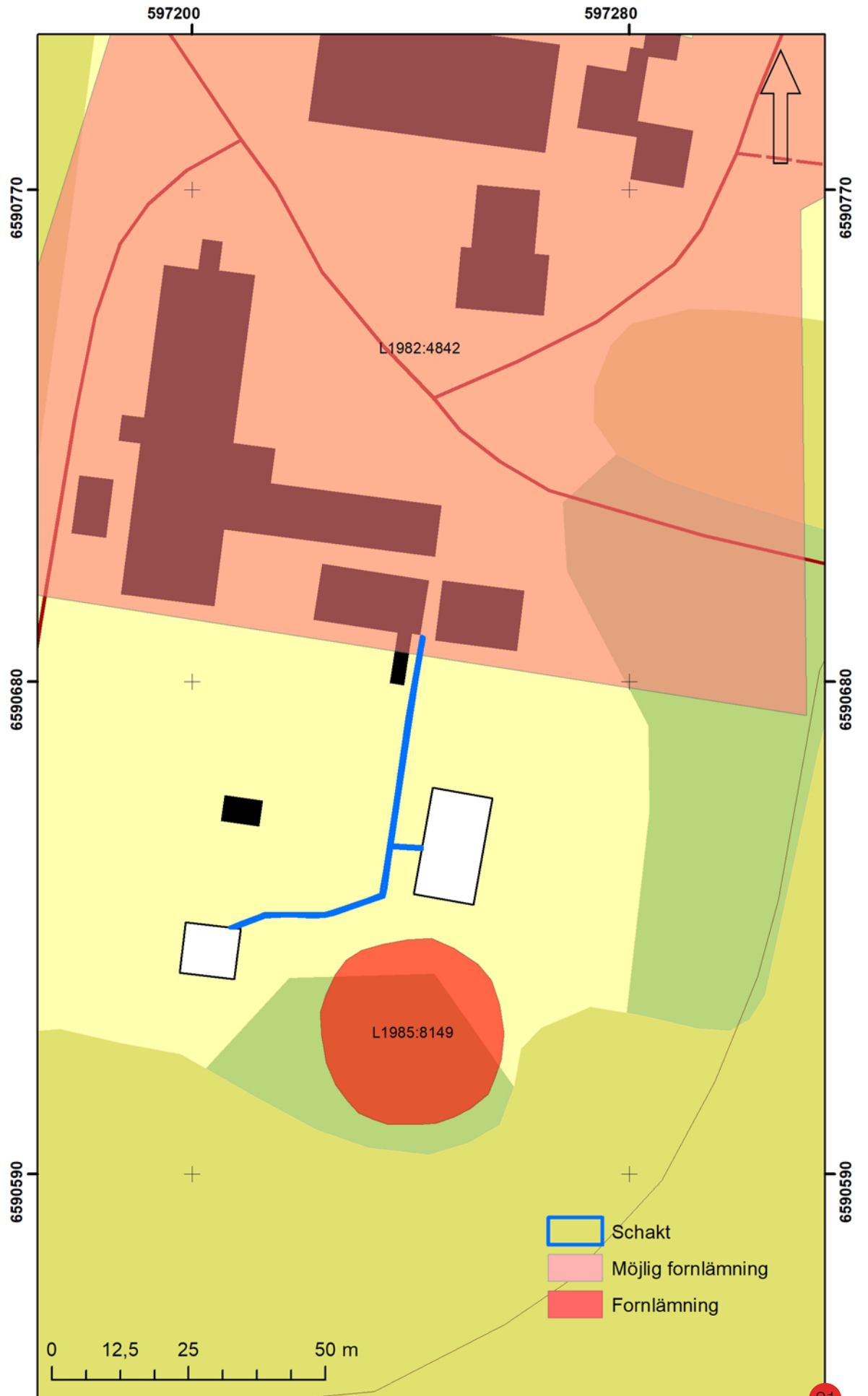
Figur 13. Plan över övervakade schaktet. Skala 1:1 000.

Delområde 5

Schaktet som övervakades i delområde 5 grävdes i nord-sydlig riktning genom Vävle gårds trädgård mot högen L1985:8149. Schaktet var cirka 80 meter långt och hade en bredd på 0,3 meter. Djupet grävdes till 0,5 meter. Här fanns under grässvål ett matjordslager som låg på ljusbrun grusig silt. Mitt för mangårdsbyggnaden påträffades fynd av rödgods, och tegel i schaktet. Rödgodset hade gul blyglasyr och vitlersdekor och låg i ett 0,10–0,15 meter tjockt raseringslager bestående av tegel grus, murbruk och enstaka rödgods-skärvor. Fynden fotades av men bevarades inte. I övrigt påträffades inget av arkeologiskt intresse i schaktet (se figur 15).

Figur 14. Schaktet i delområde 5, sett från söder.

Figur 15. Plan över delområde 5 .Skala 1:1 000.

Tolkning

Grophärden som daterats till äldre järnålder bör sättas i samband med det intilliggande gravfältet. Härden tillsammans med kokgropen indikerar att en eller flera boplatser finns i området, men det kan inte uteslutas att lämningarna istället utgör spår efter ritualer med koppling till begravningsceremonier på det intilliggande gravfältet.

Utvärdering av resultaten i förhållande till undersökningsplanen

När det uppdagades att fornlämningsområdena hade ändrats och ett område redan grävts kontaktades Länsstyrelsen för att anmäla förändringarna. I samråd med Länsstyrelsen beslutades också att de två ärendena skulle skrivas i en gemensam rapport. I övrigt genomfördes de arkeologiska undersökningarna enligt undersökningsplanen.

Referenser

Tryckta källor

Damell, D. & Ericsson C. 1999. *Eskilstunas Historia. Forntiden och medeltiden*. Örebro.

Strengbom, E. 2017. *Folkvandringstida-vendeltida härd i Jäder*. Arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning. Arkeologgruppen rapport 2017:41.

Wahlberg, M. (red) 2003. *Svenskt ortnamnslexikon*. Institutet för språk och folkminnen. Uppsala. 2017.

Bilagor

Bilaga 1. Schakttabell

S-nr	Längd/m	Bredd /m	Djup/m	Beskrivning
1	70	0,4	0,75-0,5	Vegskikt 0,1 m, ploglager 0,2-0,3 m, undergrund blågrå lera. I trädgård matjord 0,15-0,2 m. lager av sopor 0,15-0,20. Södra delen av schaktet äldre gårdsgrus 0,2m. Undergrund grusig stenig morän.
2	120	0,4	0,75	Humus 0,15-0,2 m, undergrund moränggrus- storblockig morän.
Skarvgrop 2:1	7	1,5	1 m	Matjord 0,5 m, ploglager 0,10 m. Undergrund moränggrus.
Skarvgrop 2:2	7	3	2	Matjord 0,4 m, utfyllnadsmassor 0,6 m undergrund moränggrus.
Skarvgrop 2:3	3	1,5	1	Gräs 0,10m, påförd lerig silt 0,3 m utfyllnadsmassor 0,4 m. Undergrund moränggrus.
3	16	0,3	0,5	Gräs matjord 0,25 m, undergrund grusig silt.
4	50	0,3	0,5	Väggrus 0,1-0,15 m, sentidakollager 0,05 m, i västra delen i trädgård matjord 0,2 m , odlingsjord 0,15m . Undergrund moränggrus.
5	80	0,3	0,5	Gräs-matjord 0,2-0,3 m, i centrala delar utfyllnadsmassor/rasmassor tegel murbruk rödgods 0,1 m. Undergrund moränggrus.

Bilaga 2. Anläggningstabell

A-nr	Typ	Längd/m	Bredd/m	Djup/m	Beskrivning
A1	Grop	0,6	0,6	0,2	Skålformad grop med skärvsten o sot. Kokgrop
A2	Grophärd	1,2	0,9	0,10	Skålformad grophärd med kol sot och skörbränd sten.

Bilaga 3. Vedartsanalys

Ulf Strucke, Antraco HB

ProjektId 2307

Södermanland, Eskilstuna, Jäders socken, Hyvena,
Jäder 12:1 (L1984:1874), gravfält

HÄRD, A2, P20002

Provet rensades från silt, sotig sand och oförkolade rottrådar. Träkolet var mycket lättfragmenterat och hade sönderfallit i mer än 50 mindre stycken. Kärlen i den förkolnade eken var igensatta av tyller. Detta kan indikera inre delar av stammen. Egenåldern är förmodligen medelhög till hög.

Vikt (g)	Analyserad vikt (g)	Fragment	Analyserat antal	Ek
0,1	0,1	Över 50	30	30

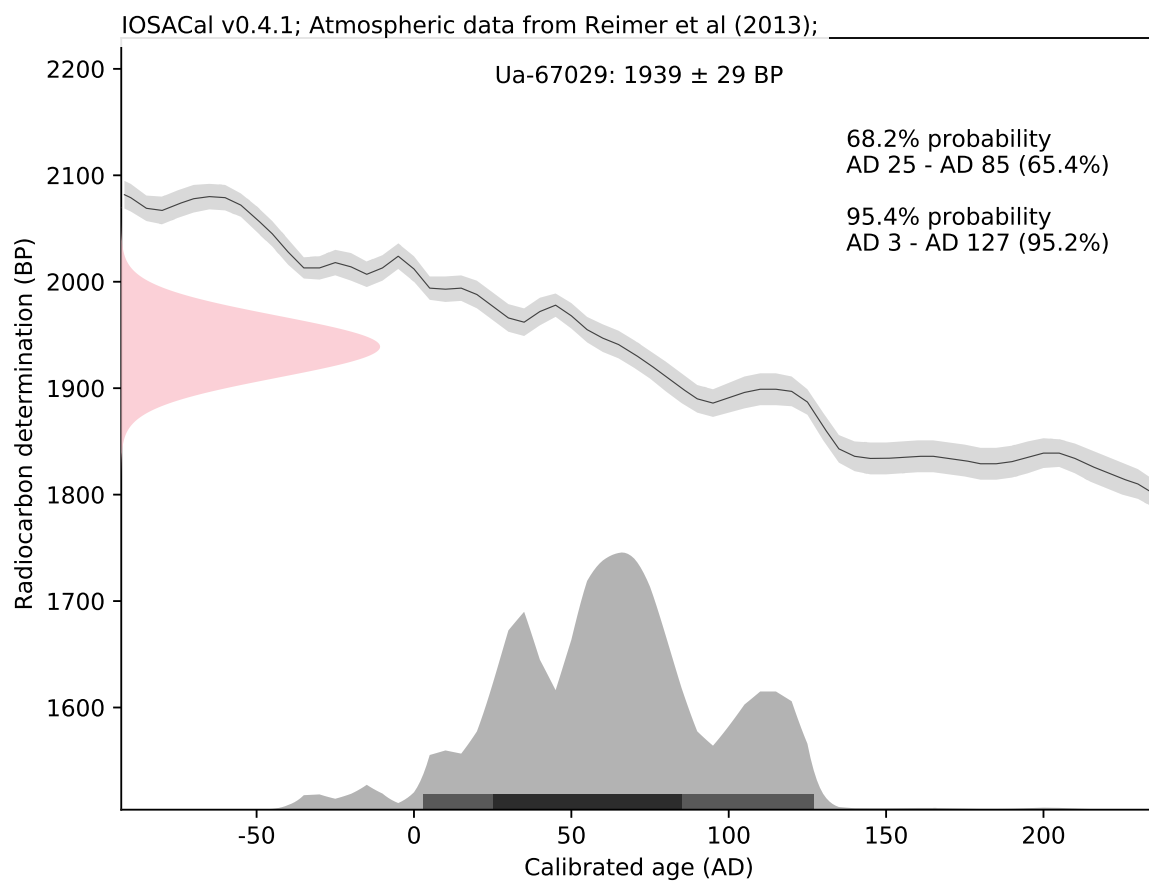
Bilaga 4. ^{14}C -analys

UPPSALA
UNIVERSITET

Ångströmlaboratoriet
Tandemlaboratoriet

Kalibreringskurvor

Arkeologgruppen AB

RAPPORT 2020:58

